

”היום שאחרי” –

שיחות בעקבות ההתנתקות*

הרב יהושע ויצמן

המשבר בציונות הדתית
היחס לצבא ולמדינה
התיקון בלימוד תורה
שאלות שאין עליהן תשובה
נספחים – הרחבה

המשבר בציונות הדתית

ימים אלה שאנו עוברים, ימי ”היום שאחרי”, אינם יכולים לעבור ללא בירור מעמיק בין כתלי בית המדרש.

”וַיְחַיֵּי עֹלָם נְטַע בְּתוֹכֵנוּ” – היא תורה שבעל פה¹.

התורה שבעל פה מתפתחת מתוך החיים. שינויי החיים, אתגריהם וקשייהם – הם המעצבים ובוניים את התורה שבעל פה. אף אנו ננסה לבנות פרק בתורה שבעל פה תוך התבוננות בעובר על עם ישראל בתקופה זו.

המשבר שעוברת הציונות הדתית הוא גדול וקשה. מפעל של דור עומד על כפות המאזניים. מנין נובע משבר זה, וכיצד יש להתמודד איתו?

א.

נראה, שבדברי הרב קוק זצ”ל, שנכתבו לפני כמאה שנים, יש קריאת כיוון להתבוננות על ימינו אנו.

אגרת קמ”ד נכתבה לעורך העיתון ”ישראלית” בגרמניה. נביא את האיגרת

* מאמר זה הוא סיכום של מספר שיחות שנאמרו בישיבה בשנת התשס”ו, על ידי ראש הישיבה הרב יהושע ויצמן, בעקבות תכנית ההתנתקות. סיכום: מנחם ויצמן.
¹ עיין טור או”ח, סימן קל”ט.

כלשונה (ההדגשות אינן במקור), ונעיין בה :

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ג סיון תרס"ח.

אדון נעלה ונכבד מר יהושע שאכנאוויץ נ"י, שלום.

עברו שבועות מספר כמעט, מאז קבלתי את מכתבו היקר עם הקטע מ"הד הזמן". בין כה חקרתי לדעת בבירור תוכן הדבר, והנה הפרצה מהצעירים היתה באופן יותר מגונה ממה שהיא מתוארת במה"ע הנ"ל. הועד עשה, כמובן, את חובתו, ויגזור שלא תנתן עבודה לאלה המכאיבים בנו חלקת הדת והאמונה, עד אשר נאלצו לעזוב את המושבה.

זהו כל עיקר הענין הפרטי. אבל מה שנוגע ללמד על הכלל כולו מזה הוא, שהננו צריכים עכשו אימוץ גדול כעת היה, שזרם החיים בארץ ישראל הולך ומתגבר, לשמחת לב כל אוהב עמו וארצו, אבל לעומת זה, עם פרוץ זרם חיים זה עצמו, באים יסודות מקולקלים וחמרים מזיקים להאסף בארץ הקודש. ותרופה אחרת אין כי אם לחזק את ידם של שלמי אמונים, בכל דבר מעשה וישוב, ובהרמת קרן בתורה ובמדע, למען יעטרו הם את החיים החדשים ההולכים ומתהוים בארץ ישראל, בעטרת הקדושה וההוד המרופדת על רגשי קדש נאמנים.

לזאת צריכים אנו כל שלמי אמונים להאגד יחד מקרוב ומרחוק, להקים לנו גדר ביהודה, לכונן עתה בישוב החדש, במרכזו, ישיבה חדשה ומפוארה, מעוטרת בכבוד ונימוס חיצוני, ומושפעת בפנימיותה באור שלהבת אש קודש, של חס יראת שמים של אמת בשכל טוב, ובתי-תלמוד של אומנות ושל עבודת אדמה, תחת השגחת מורים כאלה, שלא רק דגל הלאומיות החדשה בידם, אותה הלאומיות, שהניצוצות המחיים את האומה מעולם ועד עולם, היורדים תמיד כטל חרמון על הררי ציון, משמי קדם של אמונה טהורה ואהבת דת קודש ותורת אמת, נדעכו ממנה, כי אם מורים, שהחבה הלאומית וההשכלה המדינית והמעשית שלהם תהיה היה וקיימת בקדושת ישראל, באור ה', ובחיי עולם של התורה והמצוה. יסוד זה אם נניח, נעשה ונצליח באמת, להרים קרן ישראל בארץ ישראל ובעולם כולו, והחלקים הטובים, שהם מתקלקלים כעת מצד הכשול והחסרון הקנינים של כשרון החיים המלא בשדרות האמונים לתורה ולמשפטי ה' הישרים, שהנם על כן עלולים להתדבק במחריבי קודש, הם עצמם ילוו עמנו יחד, לעבוד בכל כח ובכל שכלול, לטובת נשמת האומה האמיתית, הגנוזה באמונה ובחקי

תורת אמת. ולמראה אור ברק שכלול ישוב של אמת, על אדמת הקודש, ינוסו הצללים, והפריצים יחופו ראשם, ולא יוכלו להרים קרן בגאווה ובז.

ואתה אדוני אתכבד להודיעך, כי זה לי זמן הגון אשר בחנתי דרכי, ואדע נאמנה שכל תקות ישוב ארץ ישראל, וכל תקות הצמחת קרן ישועה לישראל מציון, תלויה היא בנקודה אדירה זאת, שיאספו אלינו כחות טובים, לעסוק בבנין הרוחני והחמרי של ארץ ישראל, ודוקא על פי יסודות הקולטורא ההולכת בצעדי-און בארץ ישראל כבכל העולם כולו, וכל מי שנקודת יראת שמים אמיתית בוערת בלבבו, לא יוכל להיות שיתעלם מלבא לעזרת ה' ועמו. אל נא נאחר את המועד, אל נא נתן את הרומסים לרמוס כל היונקים, שרשי צמח-ה' העולים על אדמת הקודש. אחינו היקרים, שלומי אמוני בני אשכנז, ההולכים בעקבות גדול-הדעה, נזיר-אלקים המרומם הגר"ש רפאל הירש ז"ל, אשר הציל בגבורת ישע ימינו את שארית ישראל המערבית, על ידי אשר למד והורה לאחוז בכל תכסיסי החיים במילואם, לכונן על ידם את עמדת היהדות הנאמנה. רק בתנאים אחרים, בפרטים משתנים, אבל ברוח אחד, הננו נקראים לעבוד כן בארץ ישראל עתה בימינו. אם נעזוב את שעת הכשר, של התחלת התפתחות הישוב, והחלישות הגופנית והרוחנית וחסרון אמצעי המלחמה יבאו עד מרום קצם אצל שלומי אמונים שבארץ ישראל, והיד הרמה המחומשת בהפקרות ודרכי הגויים, באין זכר לקדושת ישראל באמת, המחפה את חרסיה בסיגים של לאומיות מזויפת בגרגרים של היסטוריה ושל חבת השפה, המלבישה את החיים צורה ישראלית מבחוץ במקום שהפנים כולו הוא אינו יהודי, העומד להיות נהפך למשחית ולמפלצת, ולסוף גם כן לשנאת ישראל וארץ ישראל, כאשר כבר נוכחנו על פי הנסיון, – היד הטמאה הזאת תתגבר, אז אין די באר גודל האסון. אבל בה' בטחתי, שלא יתן למוט רגלנו, וכל חרד לדבר ה', וכל חפץ בישועת עמו וארץ קדשו, יעמד על דגלנו, ונתחיל ליסד בציון פינת יקרת, ולהחיות את הישוב החדש, על בסיס טהרת האמונה, המחוברת עם ששון החיים ודרישת משאלותיהם הצודקות, והיה ה' עמנו, לקומם הריסות עמנו לדור דורים. ואתה, עורך נכבד, שים נא ידך עמנו, ובא בראש כל חלוץ, לימין ה' רוממה.

הנני חותם בברכה ורגשי כבוד ויקר,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

הרב קורא לשלמי אמוני ישראל לבוא ולהיות שותפים בבנין הארץ והישוב. בדרך זו יש תקווה ש'החלקים הטובים' - רובו של הציבור שאיננו מתנגד לתורה וליהדות, יצטרף אל בוני הארץ בדרך התורה, וכך יהיה הישוב בנוי על אדני התורה והיראה. אם נעמוד מנגד, מזהיר הרב, יתפסו את רסן ההנהגה אנשים המתנגדים לתורה, שלאומיותם מזוייפת ומכוסה בחרסים של היסטוריה וחיבת השפה, אך תוכה אינו יהודי. דרך זו עתידה להפוך "למשחית ולמפלצת", "לשנאת ישראל וארץ ישראל". כבר אז ראה הרב סימנים לכך שאותם אנשים לאומיים, שרוממות ישראל וארץ ישראל בגרונם, יש בהם שנהא לכל ערך ישראלי מקורי.

הרב שב וקורא **שלא לאחר את המועד**. הזמן בו ניתן להשפיע הוא שעת הכושר של "התחלת התפתחות הישוב", ומי שינהיג בזמן זה - הוא שיקבע את הדרך בה ילך הישוב לדורות.

בהתבוננות לאחור אנו רואים, ששלמי אמוני ישראל לא שעו לקריאתו של הרב, ולא עלו לארץ. התוצאה היתה, שהנהגת הישוב נתפסה על ידי המופקרים שונאי התורה, ופניה של המדינה היום הם תוצאות של הבחירה שבתרו אנשי הדור ההוא.

היהדות התורנית לא היתה שותפה לבנין הישוב מתחילתו, ועל כן אין פלא שלא נותנים לה כעת להנהיג את המדינה. איחרנו את הרכבת, ואיננו יכולים לעלות עליה תוך כדי נסיעה.

זוהי 'בכיה לדורות' - לא בכל דור ניתן להתחיל מחדש. פעמים שדור אחד בוחר את הדרך עבור הדורות הבאים, והמחיר על בחירה שגויה משולם לאורך שנים. אמנם, הדור שלנו איננו עומד מנגד. אנו שותפים מלאים בעשיה הציונות, בהתיישבות ובצבא, ואף מובילים במהלכים אלה. אולם, אנו הצטרפנו מאוחר מדי. כשאנשי הקיבוצים התעייפו מהתיישבות ומצבא - באנו אנחנו. זה חשוב ונכון, אך אין זה מעניק לנו את רסן השלטון. אנו 'הצטרפנו באמצעי', ואנו מנסים כל העת לרדוף אחרי הרכבת הציונית.

היתה תקופה בה טיפחנו 'גאות יחידה'. הרב נריה זצ"ל עודד כיוון זה, שהיה חשוב ביותר באותה תקופה, בה כמעט ולא היו קצינים דתיים וכדומה, והציבור הדתי היה נתון למרמס. גאות היחידה על "הנוער הנפלא שלנו", נתנה כח ומוטיבציה לכבוש את היעדים של הדור, להסתער על ההתיישבות, הצבא וכדומה. אולם, יתכן שעבר זמנה של גאוה זו. אף כי הנוער שלנו אכן נפלא - אין זה נותן לנו את ההנהגה, משום שאיחרנו את המועד והפסדנו את שעת הכושר. דורנו אולי זקוק ל'ענות יחידה'. עלינו ללכת עם הפנים אל העם, ולא רק להביט במראה הנפלא הניבט אלינו מן הראי...

אולם, גם זה איננו סוף פסוק. ניתן לתקן זאת, ובהמשך נראה כיצד.

ב.

שאלה גדולה נשאלת בימים אלה: מדוע לא התקבלו תפילותינו? ציבור גדול התפלל מעומק הלב להצלת גוש קטיף - והתפילה לא התקבלה. הכיצד???

שאלה דומה לכך נשאלה כבר על ידי המב"ט, שחי לפני כ-500 שנה. בתשובתו לשאלה טמונה התבוננות עמוקה על תקופתנו, שיש ללמוד ממנה רבות²:

בהיות תפלת הצבור נשמעת תמיד, צריכין אנו לבאר ענין תפלת ביאת הגואל שאנו מתפללים אותה מזמן החורבן ערב ובוקר וצהריים ברכת גואל ישראל, ומהר לגאלנו כו', תשכון בתוך ירושלים עירך, את צמת דוד עבדך כו', ואין אנחנו נענים בהיות תפלה זו נאמרת בכל יום ג' פעמים מפי כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם, ואי אפשר אלא שתהיה נאמרה בכוונה בקהל מן הקהלות ומפי צדיקים וישרים, וכן מה שאמרו ז"ל: 'כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה', כדכתיב: 'שִׁישׁוּ אֶתְּהָ מְשׁוּשׁ כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ', כמה וכמה צדיקים וחסידים התאבלו ולא זכו לראות עדין בנחמתה.

ולתשובה זו אני אומר כי כבר נתבאר כי המתפלל על דבר גם כי לא נענה לא יגע לדיק, אלא שיש שכר לפעולתו במה שמקיים מצות עשה, ומכיר ויודע כי אין מי שיוכל להשלים חסרונותיו כי אם הוא יתברך, כל שכן בהתפללו על ענין גדול הערך שהוא גאולתן של ישראל, והיות כוונתו כדי שתתפרסם גדולת האל יתברך ויהיה ביום ההוא ה' אחד ושמו אחד, שיש לו שכר גדול בלי ספק. אלא שענין קבלת תפלה זו שהיא כוללת לכל ישראל אינה תלויה בכוונת קהל מן הקהלות בתפלה, אלא שהיה צריך כוונת רוב כל ישראל בה כיון שהיא כוללת לכולם, ואף בכוונה בה צריכים לעשות תשובה שלימה כדי שיענו, וכמו שכתוב: 'היום אם בקולו תִשְׁמְעוּ', ומבלי זה אין תפלתם מקובלת גם כי תהיה בכוונה ביום מן הימים מן רוב ישראל, כי הוא כמו גזר דין שיש עמו שבועה דלא מקרע אפילו לצבור, עד אשר יבא עתה וימיה ימשכו, כדכתיב: 'בְּעֵתָהּ אֲחִישָׁנָה' - זכו 'אֲחִישָׁנָה' לא זכו 'בְּעֵתָהּ'.

בתפילה על עניין של כלל ישראל, אין די בכך שקהל מן הקהילות יתפלל בכוונה אלא צריך "רוב כל ישראל" שיתפללו - צריך רוב מכל ישראל - מכל הציבורים והקהילות בישראל.

אמנם התפללנו בכוונה, אך אנחנו - הציבור הדתי - בסך הכל "קהל מן הקהילות". קהילה חשובה ומרכזית, אך עדיין לא כלל הציבור. כיון

² בית אלוקים, שער התפילה, פרק י"ז.

שההתיישבות הקשורה לקץ המגולה - והצלת גוש קטיף - הן עניין הנוגע לכלל ישראל, הרי שאין די בכך שרק ציבור אחד יתפלל עליו.

עלינו להבין שאנו איננו 'עם ישראל', אלא רק חלק ממנו. חלק חשוב, אידיאליסטי, הנוער שלנו הוא עתיד העם וכו' וכו', אך אנו עדיין רק חלק מהעם. כל זמן שנישאר כך - עלולות תפילותינו לשוב ריקם.

נראה, שדברים אלה נכונים לא רק לענין התפילה, אלא באופן כללי. **כל זמן שמעשינו יהיו נחלתו של ציבור אחד מעם ישראל ולא של כלל הציבור - הם נתונים בסכנה.**

כיצד יכלה תכנית נוראה כתכנית ההתנתקות לצאת אל הפועל? כיצד נתן לה הציבור לעבור?

רוב הציבור, גם המתנגדים לתכנית מסיבה זו או אחרת, חש שהעניין עצמו רחוק ממנו. זוהי בעיה של הציונות הדתית. הציונים הדתיים הם המתיישבים והם הנאבקים ומפגינים ולהם יש בעיה. תחושה זו מלמדת על כך שערכינו הם נחלתנו בלבד, ולא נחלת הציבור כולו. כל זמן ש"רוב כל ישראל" לא מרגיש שזו בעיה שלו, כל זמן שרק "קהל מן הקהילות" מתיישב ונאבק, אין לנו בטחון שיהיה לזה קיום.

דיונים רבים נערכים על השבר של הציונות הדתית בעקבות ההתנתקות. כל זמן שהשבר הוא רק של הציונות הדתית, כל זמן שרק הנוער שלנו חש במשבר בעקבות ההתנתקות - הרי שאנו בבעיה גדולה. עם ישראל לא במשבר, כביכול, וזה עצמו המשבר היותר גדול.

רבים מדברים על כך שעלולות לבוא 'התנתקויות' נוספות, חס וחלילה, והמפעל הגדול של הציונות הדתית עלול לרדת לטמיון. אמירה זו עצמה מלמדת על הבעיה. העובדה שההתיישבות נתפסת כמפעל של הציונות הדתית ולא של עם ישראל - היא הגורמת לכך שקיומה איננו מובטח.

הפתרון צריך לבוא בהפיכת הערכים שאנו מאמינים בהם והמפעלים שאנו בונים לנחלת הציבור כולו.

ניתן להצביע על שני כיוונים שניתן ללכת בהם, אף כי לא בידינו לפעול בכל התחומים.

האחד - הפיכת ההתיישבות לאתגר כלל ישראלי. יש לפתוח את ההתיישבות בכל מקום לציבור רחב ככל האפשר. מבחני הקבלה המחמירים לישובים מונעים מציבור רחב להצטרף למפעל ההתיישבות, ומשאירים אותו מגזרי. יש לפתוח את השערים ולהפוך את ההתיישבות לערך לאומי ולא מגזרי. אמנם לא אנו בעלי ההחלטה בעניין זה, אך חשוב שהדברים יאמרו.

השני - לבנות את הקשר עם הכלל. עלינו לשוב ולהפנים את ההבנה החשובה כי אנו לא העם. האתגרים שאנו עומדים בפניהם אינם אתגרים של הציונות

הדתית, והבעיות אינן בעיות של הציונות הדתית, והדור והגאולה וארץ ישראל אינם רק של הציונות הדתית. ערכים אלה הם של כלל ישראל, וכך עלינו לחשוב ולהרגיש.

גם לכלל יש חיים, ויש להם ערך, ועלינו להבין כי אנו חלק מהכלל. אם כלל ישראל בבעיה ערכית ומוסרית - גם אנו בבעיה, ואל לנו להסתפק בטפיחה עצמית על השכם בעקבות עוצמתו של 'הנוער שלנו'. הנוער הוא של כלל ישראל, והוא כולל את הנוער שלא בא להפגנות...

עלינו לבנות בקרבנו התבטלות כלפי כלל ישראל. על הכלל לא כועסים, אין מפגינים נגדו ואין נוקמים בו. אנו חלק ממנו, וכך עלינו לפעול ולהרגיש.

ג.

אמירה זו נותנת תקווה לשינוי המצב, ותיקון הטעות ההיסטורית שעליה הצבענו לעיל.

עדיין קיימים בעם ישראל אותם 'חלקים טובים', שאינם "משחית ומפלצת", ואינם שונאי תורה וכופרים להכעיס. רוב הציבור יכול לפנות לכאן או לכאן, לדרך הטובה או לדרך הרשע, ונטייתו הפנימית היא בכיוון של ערכים יהודיים, ערכי הנצח של עם ישראל.

עלינו לעורר נטיה זו ולחזקה, ובדרך זו יתכן ששרביט ההנהגה של האומה יעבור לידי שלמי אמוני ישראל.

אמנם איחרנו את הרכבת, אבל יש תחנה שבה ניתן לעלות גם אם באיחור. זוהי תחנת 'כלל ישראל', ובה עלינו לפעול.

היחס לצבא ולמדינה

כשיבת הסדר השולחת חיילים לשרת בצבא, שאלת היחס לצבא היא עבורנו שאלה מהותית ומעשית, ויש לדון בה בכובד ראש.

האם יש לשנות את היחס לצבא ולמדינה? האם יש להפסיק את השרות בצבא, המגרש יהודים מביתם?

השאלה קשה אף יותר לאור התחושה, המבוססת על עובדות, שההתנתקות היא סימפטום לרוח כללית החודרת לצבא יותר ויותר: **הצבא מכין עצמו למשימות שלום, ולא למשימות מלחמה.**

נראה שהבעיה שחשים רבים מן הצעירים עם הגיוס לצבא איננה רק בגלל שהצבא עשה מעשה נורא, אלא בגלל הרוח העומדת מאחורי מעשה זה, והיא הפיכת הצבא לצבא שלום. הצבא פועל על פי ההנחה שטרור איננו דבר שיש למגר אותו ולהילחם בו, אלא דבר שיש להסתדר איתו באמצעים מדיניים.

ככלל, הצבא משקיע הרבה באימונים לקראת רעידות אדמה, סופות וכדומה, ונחלץ לסייע במקומות מוכי אסון. זהו דבר חיובי, אך המגמה הכללית העומדת מאחוריו בעייתית ביותר, משום שהיא מבטאת את כיוונו של הצבא לקראת שלום ולא לקראת מלחמה.

זו הבעיה העיקרית שאנו חשים כלפי הצבא בתקופה זו, והיא מתבטאת בדברים נוספים כמו החדרת בנות ליחידות קרביות וכדומה.

יתירה מזו. הערך המוחלט שהיה נחלת הצבא בעבר, ואמר שהצבא יעשה הכל כדי להחזיר את חייליו בשלום לביתם - נשחק אף הוא. לא בכל מצב מותר לירות באויב, ואפילו לא באדם חמוש. כדי להסתדר בשולחן הדיונים עם הפלסטינים, מוכנים לוותר על פעילות מבצעית, ופעמים שהדבר עולה אף בחיי אדם, רחמנא ליצלן.

תפיסה זו נובעת מטשטוש בין הצד המדיני לצד הצבאי. לא נותנים לצבא אוטונומיה בהחלטותיו המבצעיות, אלא מתערבים לצבא בפעילות בשטח, כדי להתאימה למשא ומתן המדיני.

בהתנתקות הגיעה תפיסה זו לשיא חדש. הוגדרה 'משימה לאומית', והרוח שנשבה בצבא היתה רוח של התלהבות מביצוע המשימה. התיאורים בתקשורת על ה'קרב על הגג בכפר דרום' נשמעו כמו שידורים מגבעת התחמושת.

האם דברים אלה לא מורים שהגענו לרגע בו אנו כבר לא יכולים להיות חלק ממערכת זו?

חשוב להעלות את השאלות, ואסור לטשטש אותם. אין להמעיט בערכן של השאלות משום ערכו של הצבא. הביקורת חייבת להיאמר.

האהבה הגדולה, שאנחנו אוהבים את אומתנו, לא תסמא את עינינו מלבקר את כל מומיה, אבל הננו מוצאים את עצמיותה, גם אחרי הבקורת היותר חפשית, נקיה מכל מום. 'בְּלֹא יָפָה רְעִיטִי וּמוֹם אֵין בְּדִי'.³

כנסת ישראל היא דבר טוב. בכלל ישראל אין מומים. המומים הם בהתגלות של כנסת ישראל בעולם המעשה - באנשים, בתופעות, באירועים וכדומה.

אסור שהאהבה לכלל תסמא את עינינו מלראות את המומים במלוא חריפותם ועוצמתם. אך אסור גם שהביקורת על המומים תסמא את עינינו מלאהוב את כלל ישראל.

זו נקודה שבה יכולה להיות מעידה. כשרואים את המומים בצורה מוחשית וחריפה, עלולים להסתמא מלראות את האהבה לכנסת ישראל.

³ אורות עמוד קמ"ט.

היכולת לראות את המומים ובו בזמן לאהוב - זהו הדבר הקשה. זהו הנסיון הגדול של הימים האלה.

מתוך כך, נוכל לבוא ולברר את היחס בצורה מעשית. יש לשאול, האם יש גבול שאחריו נאמר: 'עד כאן?!' האם עדיין ניתן לומר שהמדינה היא "ראשית צמיחת גאולתנו", כשהיא מובילה למעשים כאלה? השורש של שאלה זו הוא בשאלה נוספת: האם הגדרתנו את המדינה כראשית צמיחת גאולתנו זו ידיעה, הנובעת מנתוני המציאות, או אמונה? יש לעם ישראל הבטחה שהוא יתקיים לעולם; יש לנו תורה; אנו מאמינים בדברים אלה. יש אף הבטחה שלעולם יהיו יהודים בארץ ישראל⁴. אלו הן אמונות שחזקות מכל המשברים.

אם "ראשית צמיחת גאולתנו" זו אמונה, הנובעת מהבנה בתורה ובמציאות על פי הדרכת גדולי ישראל, הרי שאין דבר היכול לסתור זאת. משברי המציאות לא משנים את האמונה.

חז"ל הודיעו לנו כי בתהליך הגאולה יהיו גם נסיגות⁵:

'דומה דודי לְעֵבִי. מה הצבי הזה נגלה וחוזר ונכסה כך גואל הראשון נגלה ונכסה. ר' ברכיה בשם רבי לוי אמר: כגואל הראשון כך גואל האחרון. הגואל הראשון זה משה נגלה להם וחוזר ונכסה מהם... אף גואל האחרון נגלה להם וחוזר ונכסה מהם.

האמונה בכך שאנו בתהליך של גאולה מבוססת על דברי חז"ל, כגון⁶:

ואמר רבי אבא: אין לך קץ מגולה מזה שנאמר וְאַתֶּם תִּרְיִי וְשָׂאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל וְגו'.

וברשי"י:

מגולה מזה - כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה יותר.

בתחילת שיבת ציון הנוכחית זיהה הרב קוק זצ"ל ועמו רבים מרבתינו מאורי הדורות את התקופה כתקופת הקץ המגולה, ואנו מאמינים לחז"ל. משום כך איננו נבהלים ממשברים.

⁴ עיין בספר המצוות להרמב"ם, מצות עשה קנ"ג.

⁵ במדבר רבה פרשה י"א, ב'.

⁶ סנהדרין דף צ"ח עמוד א'.

חוינו משברים קשים ביותר, ויכולנו להם.

מלחמת יום הכיפורים היתה משבר קשה ביותר. מבחינה לאומית, היה זה משבר קשה אף יותר מההתנתקות. מנהיגי המדינה ראו חורבן מול עיניהם, ונראה שעד היום טרם התאוששנו ממשבר זה ומחוסר האמון ביכולתו המוחלטת של הצבא שנולדה בעקבותיו. אנו מבינים שהמשברים הם חלק מהתהליך, ואין בכוחם לכופף את האמונה.⁷

שאלה: ראינו במהלך ההיסטוריה אמונות שנכזבו. ר' עקיבא האמין שבר כוכבא הוא המשיח, והתבדה. היו אף אמונות במשיחי שקר כשבתאי צבי ועוד. אולי גם האמונה הזו עתידה להתברר כמוטעית?

תשובה: צריך להיזהר מאמירות כאלה, כיון שהן גורמות שלא להאמין בכל דבר. פעמים רבות קורה שמי שהאמין באדם והתאכזב - כבר לא מאמין לאף אחד. זו אינה גישה נכונה. צריך להמשיך ולהאמין.

יחד עם זאת, ההיסטוריה צריכה לתת לנו את מידת הזהירות הדרושה באמונותינו. העובדה שהיו מקרים שנכזבו צריכה לגרום לנו לבדוק היטב את דרכנו. בכתביו של הרב קוק זצ"ל ניתן לראות את הבחינה הרבה שבחן את התהליך הנוכחי קודם שהגדירו כ"אתחלתא דגאולה", וניתן לראות שברקע הדברים עומד החשש משבתאות. לאחר הבחינה והדרישה - אין לחשוש עוד.

ועוד. ר' עקיבא הגדיר את בר כוכבא כ"חזקת משיח"⁸ בעקבות מעשיו והצלחותיו. כשלונו הביא להבנה כי הוא אינו המשיח. אם כך, ניתן להגדיר את מדינת ישראל כ"חזקת ראשית צמיחת גאולתנו"... ומקוים אנו כי יתברר הדבר שתהיה יודאי גאולתנו.

יש להוסיף עוד. אם יש גבול, שלאחריו נאמר: 'עד כאן', הרי שכבר עברנו אותו לפני כמה שנים.

אילו היו שואלים לפני שלושים שנה: דמייך לעצמך שמדינת ישראל וצה"ל נותנים לגרועים שבאויבינו - אש"ף - כלי נשק, ובהם הם משתמשים להרוג יהודים. האם עדיין תאמר 'תפילה לשלום המדינה'?

נראה שתשובתם של רבים היתה, שזה דבר מוגזם, ואם נגיע למצב כזה - אז זה כבר עובר את הגבול, והמדינה כבר אינה זכאית לאמוננו ותפילותינו. ובכן, זהו גבול שכבר עברנו אותו בהסכמי אוסלו. אם זו אמונה - אז אין גבול. אם יש גבול - אנתנו כבר אחריו.

⁷ אמנם אין זו אמונה כאמונתנו בקב"ה, אך אנו אווזים בשיפולי גלימתם של חז"ל ושל גדולי הדורות האחרונים שראו את תקופתנו כתקופת "אתחלתא דגאולה".
⁸ עיין ברמב"ם הלכות מלכים פרק י"א.

עם כל הקשיים שאנו עוברים בימים אלה, יש לראות גם את הטוב שיש במדינה, ואת קידוש ה' שבה. מפורסם בשם הרצי"ה זצ"ל, שבמקום שיש חילול ה' וקידוש ה' יחד - "גדול קידוש ה' מחילול ה'".

המשבר הגדול שאנו עוברים כעת, הוא של הציונות הדתית. אנו היינו אמונים על ההתיישבות ועל הליכה לצבא בהתלהבות ובגדלות. כשערכים אלה נשברים מול עינינו - אנו חשים משבר קשה ביותר. כפי שכבר אמרנו, מלחמת יום הכיפורים היתה משבר קשה יותר, מבחינה לאומית. אז היו אלפי הרוגים, ומשבר גדול באמון בצבא וביכולתו.

על בית המקדש אמרו חז"ל⁵: "ברוך שכילה חמתו בעצים ואבנים, ולא בבשר ודם". במלחמת יום הכיפורים כילה ה' חמתו בבשר ודם. כיום - בעצים ואבנים. אסור להפוך את היוצרות ולהתייחס לחורבן ישובים יותר מלאובדן נפש. הכאב הוא גדול מאוד, אך הוא כאב של ציבור מסויים במדינה, לצערנו.

אנו צריכים להתרגל למבט כלל ישראלי. אם לא נבין כי אנו חלק מהכלל - אנו עלולים להמשיך ולעבור משברים.

עם העם, עם הצבא והמדינה - לא עושים 'ברוגז'. זה אנחנו. אפשר להאבק ולהילחם, אך כחלק מן המשפחה ולא בצורה מנותקת. האומה היא אנחנו, עם כל הקשיים והכאבים.

קשה וכואב לשלוח בנים ותלמידים ללבנון, כשאתה יודע שיש לצבא שיקולים נוספים מלבד שמירה על חייהם. יתכן ששיקולים מדיניים יגרמו לדברים קשים וכואבים. זוהי תחושה קשה מנשוא, שחוויתי אותה. האם משום כך מתנתקים מהצבא?! אנחנו חלק מהצבא, ואנחנו מחוייבים להשפיע על דרכו והתנהלותו - מתוך המערכת ולא במנותק ממנה.

עלינו לחזק את התפיסה הכללית, ומתוכה לפעול ולעשות. המוציא עצמו מן הכלל - כפר בעיקר. הקישור לכלל הוא הבסיס לכל מעשינו, לדרכנו ולחיינו.

כשם שאיננו אומרים "החליפם באומה אחרת", כך איננו אומרים: 'החלף את האומה בציונות הדתית'. אין אנו שמחים על כך שלמעלה מ-50% מצוערי קורס קצינים הם דתיים. זה נתון שצריך להדאיג את מי שחושב במונחים של כלל. איפה כלל ישראל? למה לא כולם מתגייסים לצבא בהתלהבות? במצב הנתון זה טוב שיש ציבור שמתגייס מעל לנורמה כדי לאזן את התמונה, אך התמונה הכללית מדאיגה ואינה משמחת.

אנו צריכים לשוב לכלל ישראל, להיפגש איתו, לשמוע את דבריו ולהשמיע לו את דברינו.

⁵ עיין ילקוט שמעוני תהילים רמז תתכ"ד.

התיקון בלימוד תורה

רבי אבא בר כהנא פתח: 'מי האיש החכם ויבן את זאת' וגו', תני ר' שמעון בר יוחאי אם ראית עיירות נתלשות ממקומן בארץ ישראל, דע שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משנים, שנאמר: 'על מה אבדה הארץ... ויאמר ה' על עזבם את תורתו'¹⁰.

תלישתן של עיירות רבות בארץ ישראל ממקומן, אף שהיו אכסניא לבתי מדרש ולקהילות תורניות פורחות, מעורר להעמקה בדברי חז"ל.

ראשית יש להדגיש, כי עקירתם של ישובי גוש קטיף איננה מלמדת על בעיה שיש לתושבי גוש קטיף בדוקא ביחס ללימוד תורה. גוש קטיף נלקח לעם ישראל כולו, ועל כולם מוטלת החובה לחשבון נפש. בהקשר זה של המדרש, אנו נדרשים לבירור היחס לתורה, שהוא, כדברי חז"ל, המפתח להתיישבות בארץ ישראל.

נראה, שבלומדנו את המדרש עלינו ללכת בדרכם של חז"ל, וללמוד מדרך לימודם.

הפסוק אותו דורש רשב"י הוא¹¹:

מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגדה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עבר: ויאמר ה' על עזבם את תורתו אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה.

דבריו של ירמיהו לעם ישראל התבארו בזמן אמירתם בחורבן בית ראשון כפשוטם: החורבן נגרם בגלל עזיבת התורה. עם ישראל לא למד תורה ולא שמר מצוות, ועל כן חרב הבית.

לאחר חורבן בית שני, נדרשו חז"ל בשנית לשאלה הכואבת: "על מה אבדה הארץ"? כעת, תשובתו של ירמיהו איננה מספיקה. הרי בבית שני למדו תורה ושמרו מצוות, ובכל זאת אבדה הארץ?! הבינו חז"ל, שלא די בפשט הפסוק, אלא נדרשים אנו להעמיק יותר בקשר שבין עם ישראל, התורה והארץ. לא עזיבת התורה כפשוטה היא שגרמה לחורבן, אלא עניין אחר, עמוק יותר, וכפי שדרשו¹²:

אמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב 'מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגדה על מה אבדה הארץ', דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו, אמרו נביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו

¹⁰ איכה רבה, פתיחתא ב'.

¹¹ ירמיהו ט', י"א - י"ב.

¹² בבא מציעא דף פ"ה עמוד א'.

הקב"ה בעצמו, שנאמר: וַיֹּאמֶר ה' עַל עֲזָבְךָ אֶת תּוֹרַתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי, אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: שֶׁלֹּא בִּרְכוּ בַתּוֹרָה תַּחֲלִילָה.

רב מבאר, כי "עֲזָבְךָ אֶת תּוֹרַתִי" בבית שני התבטא בכך שלא ברכו בתורה תחילה. לא לימוד התורה כשלעצמו היה פגום, שהרי למדו תורה, אלא היחס לתורה, המתבטא בברכת התורה¹³.

עברו אלפי שנים, ושוב אנו ניצבים מול השאלה הקשה: "עַל מָה אֲבָדָה הָאָרֶץ?" ושוב ניתנת התשובה: "עַל עֲזָבְךָ אֶת תּוֹרַתִי", אלא שתשובתו של ירמיהו איננה מספיקה, ואף תשובתם של חז"ל איננה מספיקה. יש לימוד תורה, ויש ברכה בתורה תחילה, ועל כן יש להעמיק ולברר מהי עזיבת התורה שעלינו לתקן בדור זה. כשם שחז"ל העמיקו בדורם בהבנת עומק הפסוק ועומק המציאות, כך אנו צריכים לעשות בדורנו זה.

נראה, שבדבריו של הרב קוק זצ"ל יש כיוון לתשובה¹⁴:

אמנם לעולם לא נוכל להתעלם מהתרופה הכללית הכוללת את הכל, ושעזיבתה היא שגרמה לנו את נפילתנו, והוא הדבר מה שאני בעיני ובמר נפשי רגיל לקרא, לשנות ולשלוש מאות ואלפים פעמים, עזבנו את נשמת התורה. וזאת היא הצעקה הגדולה המקפת בעזה דורות רבים, מימי הנביאים, הסופרים והחכמים, גדולי הדורות הראשונים והאחרונים... ועל זה אנו נתבעים ולזה נוצרנו. ובכל זמן שאנו נדדים, נשחטים ונטבחים, כצבאות וכאילים, על אשר אין אנו מכירים את תפקידנו, באים אנשים קטנים ומצומצמים, ומרפאים אותנו ברפואות קרות מכל המינים ואת סם החיים העיקרי, אותו מניחים בקרן זוית.

הרב זועק על עזיבת התרופה הכללית לכל המכות של ישראל בדורנו - הכפירה וכל תוצאותיה הקשות והמרות שאנו חווים בימים אלה. הרב מבאר, ש"עַל עֲזָבְךָ אֶת תּוֹרַתִי" היינו "עזבנו את נשמת התורה".

עזיבה זו גורמת לכך שאנו "נדדים, נשחטים ונטבחים". חוסר העיסוק בנשמת התורה נובע מחוסר הבנת התפקיד של עם ישראל, ומוביל להשפלת האומה ולצרות נוספות המתרגשות על ישראל.

לא ברור למה התכוון הרב באומרו: "בכל זמן שאנו נדדים". איזו נדידה וגירוש של יהודים עמדו מול עיניו בכותבו ביטוי זה. מכל מקום, נדידת תושבי גוש קטיף בודאי כלולה באמירה קשה זו, והתרופה למכה זו היא "סם החיים העיקרי" - נשמת התורה.

¹³ הסברים רבים ניתנו לגמרא זו, המבארים את העוון החמור בכך שלא ברכו בתורה שתחילה, ולא כאן המקום להאריך בענין.
¹⁴ אגרות ראייה חלק ב', אגרת תפ"ג.

לא די בנסיונות חיצוניים להבין מה קרה ועל מה באה הרעה הזאת. עלינו להבין שתהליכים כלליים כאלה בעם ישראל קשורים לנשמת האומה ולנשמת התורה, ולתקן תחום זה.

שאלות שאין עליהן תשובה

ההתנתקות העמידה אותנו בפני שאלות רבות וקשות. התחושה היא, שאלו הן שאלות שאין עליהן תשובה. כל תשובה נראית קטנה ומצומצמת, ואיננה מתיישבת על הלב הסוער.

יש מצבים בחיים בהם אנו צריכים לחוות את העמידה מול שאלות ללא תשובות. זוהי חוויה הדורשת בגרות מן האדם. ילד איננו יכול לקבל את העובדה שאין תשובה לשאלתנו. אמנם אין הוא יכול להבין את התשובות לכל שאלותיו, אך הוא דורש תשובות, ופעמים שהמחנכים משמשים כמי שיש בידם את התשובות לכל השאלות, על מנת שנוער לא ישאר בלא תשובה.

אדם בוגר יכול להכיל את העובדה שזו שאלה קשה - ואין עליה תשובה. זוהי חוויה שחשוב לחוות, ולהפיק ממנה את הבניה שהיא בונה בנפש האדם.

עניין השאלה והתשובה נידון בחכמה הפנימית. אלו שאלות מותר לשאול, ולאילו תשובות ניתן לצפות. דברי הרמ"ק עוסקים בעניין זה¹⁵:

אחר שבפרקים הקודמים התהלכנו כאשר התהלכנו בענין ג' ראשונות. ראינו בפרק זה לדבר בהם ובמה שהפליגו רז"ל לומר כי אין ראוי להאריך הדבור בהם. ונמצא בספר הזוהר פרשת יתרו, וזה לשונו: 'שִׁלַּח תִּשְׁלַח אֶת הָאֵם וְאֵת הַבָּנִים תִּקַּח לְךָ' וגו'. רז"ל דעלמא עלאה דלא איתיהיב ביה רשו לאסתכלא ואצטרך לשלח מגו שאלתא ואסתכלותא ביה. וְאֵת הַבָּנִים תִּקַּח לְךָ, דכתיב 'כִּי שָׁאֵל נָא לְיָמִים רָאשֵׁינִים' וגו' וְלִמְקַצֵּה הַשָּׁמַיִם וְעַד קַצֵּה הַשָּׁמַיִם. אבל לעילא מקצה השמים שלח תשלח מרעיונך למשאל. ובדא כתיב 'לְמַעַן יִיטֵב לְךָ וְהָאֲרֵכַת יָמִים' כו'. כמה דכתיב 'תִּקַּח לְךָ', ברשותיה דבר נש איהו (תרגום: סוד העולם העליון, שלא ניתנה רשות להסתכל בה וצריכים לשלחה מלשאל ולסתכל בה). וְאֵת הַבָּנִים תִּקַּח לְךָ, שכתוב: 'כִּי שָׁאֵל נָא לְיָמִים רָאשֵׁינִים' וגו' וְלִמְקַצֵּה הַשָּׁמַיִם וְעַד קַצֵּה הַשָּׁמַיִם, אבל למעלה מקצה השמים - שלח תשלח ממחשבתך לשאל. ובוה כתוב 'לְמַעַן יִיטֵב לְךָ וְהָאֲרֵכַת יָמִים'... כמו שכתוב 'תִּקַּח לְךָ', כי ברשות האדם הוא) עד כאן לשונו. וממה שראוי לדקדק במאמר הזה הוא אמרו 'שִׁלַּח תִּשְׁלַח

¹⁵ פרדס רימונים, שער מהות והנהגה, פרק ט"ו.

רזא דעלמא עלאה וכו' ואצטריך לשלח מגו שאלתא, שאין ראוי לשאול בה כלל, וזהו 'לשלח מגו שאלתא'. וכן מוכח מתוך מה שאמר יְאֵת הַבְּנִים תִּקַּח לְךָ דְכַתִּיב: 'כִּי שָׁאֵל נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים'. פירוש, ואם תרצה לדבר ולשאול, דוקא בימים שהם הבנים. כי בהאם 'שְׁלַח תִּשְׁלַח' כו'. כלל הדברים נראה שאסור לשאול מהבינה ולמעלה ואפילו בבינה אסור לשאול.

וקשה דבזוהר פרשת תרומה פירש הרשב"י דמותר לשאול, וזה לשונו מ"י הא אוקמינא דרגא עלאה לעילא שרותא דקיימא בשאלתא' (תרגום: מ"י – הרי העמדנו שהיא מדרגה עליונה למעלה, ההתחלה העומדת לשאלה) עד כאן לשונו. משמע שנקרא מ"י לשון שאלה להורות שכאן מקום השאלה. ודוחק לומר שהכונה לומר שיש כאן מקום שאלה אבל לא שיהיה מותר לשאול, מפני שבמקום אחר בזוהר נראה הפך זה. וזה לשונו: 'פתח ר' אלעזר ואמר: 'ה' אלהי אַתָּה אַרְוִמְךָ אֹרְךָ שְׁמֶךָ' וגו'. האי קרא רזא דמהימנותא איהו. 'הוי"ה', רזא עלאה שרותא דנקודה עלאה סתימא דלא ידיע. 'אלקי', רזא 'קול דְּמָמָה דְּקָה' ואיהי שרותא דקיימא לשאלה ואסתים ולא ידיע ולית מאן דאתיב עליה בגין דאיהו סתים וטמיר וגניז. 'אתה', דא ימינא שירותא דקיימא לשאלה ולא תבא ביה והוא כהן לעלמין כדאת אמרת 'אַתָּה כֹּהֵן לְעוֹלָם'. (תרגום: פתח ר' אלעזר ואמר: 'אלהי אַתָּה אַרְוִמְךָ אֹרְךָ שְׁמֶךָ' וגו', מקרא זה הוא סוד האמונה. 'הוי"ה', הוא סוד עליון והוא התחלה של נקודה העליונה הסתומה שאינה ידועה. 'אלקי', הוא סוד 'קול דְּמָמָה דְּקָה', והיא התחלה העומדת לשאלה ואינה ידועה ואין מי שמשיב עליה. 'אתה', הוא ימין, התחלה העומדת לשאלה ולהשיב עליה. והוא כהן עליון, כמו שנאמר 'אַתָּה כֹּהֵן לְעוֹלָם') עד כאן לשונו לענינו. וכונתו מבוארת שהוי"ה הוא חכמה ודאי, ונקראת החכמה ראשית מפני שהיא ראשית גלוי האצילות. 'סתימא דלא ידיע'. הכוונה כי למעלה מחכמה הוא הכתר והוא בהסתר ובהעלם כי הכתר אינו יושג אפילו העלמו. כמו שהארכנו בזה בשער אם האין סוף הוא הכתר. 'אלקי רזא 'קול דְּמָמָה דְּקָה' ואיהי וכו'. פירוש, כי היא הבינה גם כן נקרא ראשית ובערך שהיא ראשית מקום השאלה. והכוונה ודאי ששם מותר השאלה עם היות שאין השגת תשובה, מדקאמר 'אתה דא ימינא שרותא דקיימא לשאלה ולא תבא ביה', משמע שאין חילוק בין זו לזו אלא שהבינה יש בה שאלה ואין תשובה, והחסד יש בו שאלה ותשובה. וכמו שבחסד מותר לשאול ודאי כמו שאמר במאמר אשר לפנינו 'כִּי שָׁאֵל נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים', כן ודאי מותר לשאול בבינה עם היות שאין

תשובה. ומנין לנו לחלק בין זו לזו מאחר שלא שינה בלשונו ובכולם בשה אמר 'דקיימא לשאלה' וכו'.

מדבריו של הרמ"ק עולה, כי יש שלוש מדרגות ביחס ליכולת לשאול שאלות ולהשיב עליהן.

א. יש בחינה שבה ניתן לשאול ולהשיב. אלו הן מדרגות הנמצאות בהשגתנו, שאנו יכולים ללמוד עליהן ולהבינן.

ב. יש בחינה עליונה ממנה, שבה יש מקום לשאלה, אך אין תשובות. זוהי בחינת הבינה, בחינת "מיי". ניתן לשאול "מיי", כמו: "מי ברא אלה", אך אין להשיב, התשובה היא מעל להשגתנו.

ג. הבחינה העליונה - בה כלל לא ניתן לשאול שאלות. זוהי בחינת הכתר, ש"אינו יושג אפילו העלמו" - אין לנו כלל השגה בבחינה זו.

לשבר את האוזן, נדגים עניין זה במושג 'חיים'.

מציאות מוכרת לכל אחד ואחד. מה הם החיים? יש שיאמרו: יכולת היצירה, יש שיאמרו: הלב הפועם, יש שיאמרו: הדינמיות והשינוי, ויש שיאמרו תשובות נוספות. כל אלו אינם החיים עצמם, אלא **'תוצאות החיים'**.

מה הם החיים עצמם? זהו מושג פנימי, הנמצא למעלה מהגדרה. אנו חיים וחשים את החיים, אך מהותם היא מעלינו.

ההגדרות, תוצאות החיים, הן בחינת הבנים - שבע ספירות הבנין, עליהן נאמר "ואת הבנים תקח לך". אלו הם דברים שבהשגתנו ובתפיסתנו. ניתן לשאול ואף לקבל תשובות בענין זה.

החיים עצמם הם מדרגה מעל לתוצאותיהם, ואף בהם יש שתי בחינות. יש **'הארת החיים'** - החיים שאנו מרגישים, ואותם אנו מכנים בשם "עצם החיים". זוהי בחינת האם, הרובצת "על האפרוחים". אין היא חלק מהם אלא מעליהם. זוהי בחינת הבינה.

למעלה מזה יש **'מקור חיים'** - "כי עמך מקור חיים". זוהי מדרגה עליונה שאיננו יכולים להשיג. ההארה היא מעלינו, אך ניתן לחוש בה. ניתן לשאול עליה, אף שהתשובות הן מעל לתפיסתנו. מקור החיים אינו כלל בהשגתנו, אי אפשר לשאול עליו, להשיגו ולהבינו.

אנו חשים בימים אלה כי אנו עומדים בתקופה גדולה. היסורים חשפו כוחות גדולים של אמונה, של חיים ושל עוצמה אנושית, שאין אנו רגילים לפגוש בהם בעיתות שיגרה.

כפי שאמר אחד המגורשים: "כשעוקרים עץ נחשפים שורשים עמוקים, שלא ניתן היה להכירם בלא העקירה".

תקופה זו מעמידה בפנינו עוצמות גדולות, יחד עם שאלות גדולות. בתקופות כאלה, חשוב 'למפות' את השאלות, ולהגדיר היכן אנו נמצאים. אלו מן השאלות הן על מנת לקבל תשובה - אלו הן שאלות שמובילות להעמקה בהבנת התורה, בהבנת המציאות ובהבנת רצון ה'. אלו מן השאלות נשאלות - שלא על מנת לקבל תשובה. חשוב להעלות את השאלות, אך יש לדעת שאין ביכולתנו לקבל עליהן תשובה. אלו מן השאלות כלל אין לשאול, מתוך שהן נוגעות בדברים שמעל לתפיסתנו.

* * *

להרחבת הדברים, נעיין בדברים נוספים של הרמ"ק¹⁶:

תשובה. הבינה נקרא תשובה. והטעם כי שם תשובת הדברים וההיות כלם בסוד היובל. ומשם חוזרים ההיות ומתפשטים ומתגלגלים השמיטות וחוזרים ומשלימים היקפם וחוזרים ונבלעים במקומם בסוד היובל... וכן לשון תשובת שאלה נקראת המלכות מצד הבינה. וכן נתבאר בתקונים. והטעם שאין תשובה אם לא תקדם הבינה שיבין האדם ובוזה ישיב לשואל. וכן פירש שם שהמלכות נקודת תשובה מצד הבינה. וכן ראוי שלא תשוב להשקות חייליה אם לא תקבל מהבינה עד כאן.

כאן כתב הרמ"ק, שהבינה נקראת תשובה, "ובזה ישיב לשואל". משמע שבמדרגת הבינה ניתן להשיב על השאלות, ועל כן נקראת תשובה. דברים אלה סותרים, לכאורה, למה שכתב בדברים שהובאו לעיל:

פירוש כי היא הבינה גם כן נקרא ראשית ובערך שהיא ראשית מקום השאלה. והכונה ודאי ששם מותר השאלה עם היות שאין השגת תשובה, מדקאמר: 'אתה דא ימינא שרותא דקיימא לשאלה ולא תבא ביה', משמע שאין חילוק בין זו לזו אלא שהבינה יש בה שאלה ואין תשובה...

בדבריו כאן משמע שהבינה יש בה שאלה, ואין בה תשובה. יתכן לבאר את הדברים (אף שלא ברור שזו כוונת הרמ"ק) כך: במדרגת הבינה ניתן לשאול: "מי בקרא אלה?" (מי - בחינת בינה). מהי התשובה לשאלה זו? התשובה היא: "מי" - הוא זה ש"בקרא אלה". הבחינה הנסתרת, "מי" - בחינת

¹⁶ פרדס רימונים שער ערכי הכינויים, פרק כ"ב.

הבינה, היא זו שממנה נבראו "אלה" - הדברים הגלויים, המושגים, בחינת שבע ספירות הבנין¹⁷. אין זו תשובה שחידשה דבר שאינו ידוע בעת השאלה, אלא הפיכת השאלה לתשובה. במדרגת הבינה אין מצפים לתשובות, אלא הופכים את השאלות עצמן לתשובות - מתרוממים למדרגה בה מבינים כי השאלה עצמה - היא התשובה.

יש להוסיף שלשון 'שאלה' היא גם מלשון לשאול חפץ. אדם השואל חפץ משתמש בו ונהנה ממנו, אף שהחפץ איננו שלו. כשאנו שואלים שאלה, אנו 'שואלים' ממדרגה שאיננה שלנו, אלא נמצאת מעלינו. אנו יכולים 'להשתמש' בדברים - להיבנות מהם ולהתרומם על ידם, אך הם נשארים מעלינו, מעל השגתנו ותפיסתנו. התשובה אינה בידינו, אלא השאלה בלבד, ועל ידה אנו מתעלים.

פעמים שהעובדה שאין תשובה לשאלה - היא התשובה הגדולה ביותר. התשובה היא ברצון להתעלות ולהשיג את מקור החיים.

התנועה הנפשית שצריכה ללוות אותנו בימים אלה היא החוויה של עמידה מול שאלות שאין עליהן תשובות, והפיכת השאלות עצמן לתשובות - לקרבת אלוקים ולרצון להבין דרכיו הנסתרות של הקב"ה.

¹⁷ ועיין בספרו של הרב יהושע ויצמן 'משוש הארץ' עמוד קצ"ח, הרחבת הדברים.